

מתן חרמוני אֵיתָקָה, נִיו יוֹרֵק, הִיא כֵּבֵר סִיפּוֹר אַחֵר

כִּי תֵצֵא בְּדֶרֶךְ אֵל אֵיתָקָה
שָׁאֵל כִּי תֵאָרֵךְ דְּרַכָּךְ מֵאוֹד
מִלֵּאָה בְּהִרְפֵּת־קִאוֹת, מִלֵּאָה בְּדַעַת.
אֵל תִּירָא אֶת הַלְּסֵטְרִיגוֹנִים וְאֶת הַקִּיקְלוֹפִים
אֵל תִּירָא אֶת פּוֹסִידוֹן הַמְּשִׁתּוֹלֵל.
לְעוֹלָם לֹא תִמְצָאֵם עַל דְּרַכָּךְ
כֹּל עוֹד מִחֻשְׁבוֹתֶיךָ נִשְׂאוֹת, וְרָגַשׁ מְעֵלָה
מִפְעֵים אֶת נַפְשֶׁךָ וְאֶת גּוֹפֶךָ מִנְהִיג.
לֹא תִתְקַל בְּלִסְטְרִיגוֹנִים וּבְקִיקְלוֹפִים
וְלֹא בְּפוֹסִידוֹן הַזּוֹעֵם, אֲלֵא אִם כֵּן
תַּעֲמִידִם לְפָנַי נַפְשֶׁךָ¹.

*

איתקה. אל שירו המפורסם של קוואפיס התוודעתי כשאני יושב נוזף על כורסת הפסיכולוג, בעוד הוא יושב והוגה אל חלל החדר שורות וקרעי שורות מתוך שירו של אבי השירה היוונית המודרנית. זה היה ריטואל קבוע, שנמשך שלוש או ארבע דקות מדי פגישה: "כי תצא בדרך אל איתקה, שאל כי תדרך דרכך מאוד, מלאה בהרפתקאות, מלאה בדעת..." היו יוצאות המילים מפי הפסיכולוג, ואז חוזר ושונה: "שאל כי תארך דרכך מאוד..." איזה פסיכולוג פואטי, חשבתיו אז. אלוהים יסלח לו, שישה וחצי שקלים לדקה שילמתי, ואילו הוא היה מאריך באמפיפרכים, לועס בין שיניו את האנפסטים, מפצח כמו גרעיני דלעת את הימבים. כי תצא בדרכך אל איתקה. אני מנסה שלא להטיל ספק או דופי בפסיכותרפיה. אבל בשיר של קוואפיס נתקלתי שוב ושוב בהקשרים של פסיכולוגיה פופולרית דווקא – ברושורים, ז'ורנלים ופורומים באינטרנט. כל הפסיכולוגיה הדינמית בשיר אחד.

¹ מיוונית: יורם ברונבסקי.

*

איתקה, ניו יורק, היא כבר סיפור אחר.

כפעם השנייה בחיי ביקרתי באיתקה זו בשלהי ספטמבר 2001. נסעתי לראות את חופות העצים בוערות באש הסתיו. נסעתי לראות את סירות המפרש באגם. נסעתי לראות את שיחי הקיסוס המשתרגים על בנייני האבן של קמפוס האוניברסיטה היפה של העיר (אוניברסיטת קורנל) ואת אשדות המים שהם העורקים הכליליים השוצפים שלה. סיסמתה של העיר היא Ithaca is Gorges, משחק מילים בין gorges (צוקי אבן) ו־gorgeous (מקסים). אין מה לומר: איתקה, ניו יורק, היא אכן גורג'ס.

בערבו של אותו היום יצאתי לטיול. מסע רגלי קצר מהקמפוס שנמצא על גבעה הצופה אל האגם, ועד לבית המלון שבו לנתי בסמוך לשפת האגם – מסלול שאורכו שלושה או ארבעה קילומטרים. היום כבר החשיך, כבו העלוות הארגמניות, ומתוך חלונותיהם של הבתים השוכנים לאורך הדרך, רובם מה שנהוג לקרוא "טאון־האוזס", הפיצו מנורות אור נעים. היה קר מן הרגיל בעונה. אד עלה מהאגם, והאוויר נמלא רסיסי מים, מה שנקרא אצלם "הייז". נדמה לי שהמילה "קיטש" קצת איבדה מכוחה בעשור האחרון, אולי כבר קצת קודם.

*

האדם הידוע ביותר שהתגורר באיתקה, ניו יורק, הוא ולדימיר נבוקוב. באיתקה כתב נבוקוב את רוב פרקי הרומן המפורסם שלו, "לוליטה". איתקה אמנם לא מוזכרת בשמה, אבל נבוקוב לא עושה מאמצים גדולים מדי להסוות את המקום שבו פוגש הומברט הומברט את לו, דולורס הייז, לוליטה. ברומן זוהי אמנם רמסדייל, עיירה מנומנת (ודמיונית) בוורמונט או בניו המפשייר, אבל נבוקוב, כפי שהיה ידוע לכול, התגורר באיתקה. ורמסדייל היא איתקה, כפי שרחוב לון (Lawn, "נאות דשא"), המופיע ברומן הוא רחוב "סטייט" או רחוב "סנקה" היורדים מהאוניברסיטה ועד לאגם כמעט, או אחד מרחובות שכונת קיוגה־הייטס (Cayuga Heights), שבה התגוררו ולדימיר וורה נבוקוב, וממש כפי שהאגם, שנקרא בספר "אגם שעון החול" (Hour-Glass Lake), הוא בן דמותו של אגם קיוגה, שגם לו צורת שעון חול (פחות או יותר). בעבור נבוקוב, המהגר האירופי שכל חורבותיה של תרבות המערב רובצות על כתפיו, היתה איתקה גן

עדן מודרניסטי: הומרוס לצדו, רוחות זפיר בגבו, ומולו כל הקיטש והשמאלץ של אמריקה של שנות החמישים: מגזינים מצוירים, תוכניות רדיו, מזנונים שמוכרים בהם מילקשייק ובננה-ספליט והסרט From Here to Eternity ("מעתה ועד עולם") בכיכובם של ברט לנקסטר ודפּרה קר – סמל הטעם הרע בעיני נבוקוב. בסמוך לפרסום הרומן "לוליטה" כתב נבוקוב את המסה Philistines and Philistinism, כמעין מאמר מלווה לרומן. וכך הוא כותב בה: "כשמדובר בפיליסטיין² מסוג זכר, הרי שזה יזוהה עצמו עם איש הדרג הניהולי הכריזמטי, או עם כל 'ביג שוט' אחר – זאב בודד, שהוא גם אדם משכמו ומעלה, אך הלב הפועם בחזהו הוא לב נערי של שחקן גולף. והאישה הפיליסטינית, הלא היא ה-philistine, תזדהה תמיד עם המזכירה הנהדרת, בלונדינית בצבעי פסטל-תות. יש בה עדיין מעט מן הילדונת, אבל לבה הוא לב אם ואחות. בסופו של דבר היא תתחתן עם הבוס הנערי" (תרגום שלי, מ"ח).

במובנים רבים, "לוליטה" הוא מסע אל השאול בנוסח הקומדיה האלוהית: הומברט הומברט, הפּרוורט האירופי, מגיע אל תופת הקיטש של אמריקה, שם מסתופפים אנשים שמדברים בלי סימן קריאה בסופו של משפט חיווי ובלו סימן שאלה בסופו של משפט שאלה. ואילו לוליטה המורכבת מפאר היצירה האמריקנית – אנאבל לי של אדגר אלן פו מחד גיסא ושבוועוני הקולנוע והפרסומות של שנות החמישים מאידך גיסא – היא מורת הדרך שלו, ממש כמו וירגיליוס המוליך את דנטה.

באחרית הדבר הקצרה שהוא מצרף לרומן, "על ספר בשם לוליטה", מספר נבוקוב שאחד מחבריו אמר לו ש"לוליטה" הוא למעשה שיר אהבה לרומן הוויקטוריאני. נבוקוב טען כנגדו שזהו שיר אהבה לשפה האנגלית. כל העניין הזה הוא כמובן שקר וכזב. לוליטה הוא כתב שטנה ל"אמריקנית". נבוקוב ראה בשפת תרבות ההמונים שהתפתחה מעברו האחר של האוקיינוס, פּרוורסיה מוחלטת, סטייה מההיסטוריה של שפות התרבות. לפיכך הוא שם ללעג ולשנינה כל ביטוי וצירוף ככול: ice-cold, brand-new, waterproof dad. נדמה לא אחת שהוא מבודד מילים אלה ומילים אחרות, ולוכד אותן בפינצטה כמו פרפר מיובש שיש לנעוץ במחט על לוח שעם.

אין ספק: לנבוקוב היתה אוזן נבזית במיוחד, אוזן זרה ונקמנית. כל "אמריקניזם" הוא אצלו באור יקרות של הַזְרָה בנוסח שקלובסקי, אבל נותר בה-בעת עירום ועריה. ניקח, למשל, את רשימת שמות התלמידים בכיתתה של לוליטה:

² פיליסטין – philistine – במקור: פלשתי. כיום: אדם וולגרי וחומרני, אויב האינטלקט.

אנג'ל, גרייס / אוסטין, פלויד / ביל, ג'ק / ביל, מרי / באק, דניאל [...]
המילטון, רוז / הייז, דולורס / הונק, רוזאלין / נייט, קנת [...]

וכן הלאה והלאה. "שיר, שיר, אלוהים עדי!"³ מזדעק מרוב חדרוה וחמדה הומברט הומברט, גיבור של נבוקוב, כשהוא מגלה את שמה של לוליטה בין שמות תלמידי הכיתה. נבוקוב כמובן צדק. רשימת שמות התלמידים בכיתה היא אכן שיר. שיר עם מקצב קבוע, הכתוב בחרוזים לבנים; מעין אקרוסטיכון שנמתח מקצה האחד של אמריקה ועד לקצה האחר, שיר שחוזר וחוזר וחוזר — בכל בית ספר תיכון ובכל חטיבת ביניים, ובכל שנה ושנה, והוא כתוב בספר שנקרא ה־"yearbook".

כל בית ספר ברחבי אמריקה מנפיק מדי שנה את ה־"yearbook" שלו ("אלמנך" או "ספר מחזור" יהיו כאן רק תרגום קלוש או אדפטציה פרובינציאלית). לא ברור בדיוק מתי החל העניין הזה. בוויקיפדיה מצולם טופס של yearbook מ-1939, אבל ככל הנראה יש yearbooks מוקדמים יותר. בכל טופס וטופס מופיעות תמונות דרכון, דיוקנאות קטנים של התלמידים, ולצד מופיעה רשימת השמות: אנג'ל, גרייס, אוסטין, פלויד, ביל, ג'ק, ביל, מרי, וכן הלאה וכן הלאה. כולם עם פסוקת בשער: השמרנים יותר (זכרים ונקבות כאחד) עם שביל בצד (מה שנקרא clean-cut), המרדנים עם שביל באמצע. כולם נראים זהים בתצלומי השחור-לבן האלה. רק אלוהים יודע את מי אפשר למצוא שם בין כל הקלסטרונים, כל אלה שיהיו פעם משוררי ביט (Ginsberg, Allen), סנטורים רפובליקנים (Gingrich, Newt), גיבורי וייטנאם (Rambo, John), שחקנים הוליוודיים (Anderson, Pam) ורוצחים סדרתיים (Bundy, Ted). את כולם-כולם אפשר למצוא ב־"yearbook".

בשנים שעשה ולדימיר נבוקוב באיתקה, הוא התגורר, כאמור, באחד האזורים היפים של העיר, "קיוגה הייטס", לא הרחק מאוניברסיטת קורנל וממגרשי הגולף. אך גם לא הרחק מ"הקומפלקסים" העירוניים, שבהם גרו המשפחות המבוססות פחות, וגם התושבים הזרים, שהגיעו לאיתקה בענייני האוניברסיטה ובעניינים אחרים. אילו לוליטה היתה קיימת, היא היתה מגיעה מדי בוקר — על אופניים, ברגל, או באוטובוס הצהוב של בית הספר — לחטיבת הביניים דוויט (Dewitt). סביר להניח שהיתה יוצאת לעשן בהפסקות, וסביר גם שהיתה נתפסת על ידי משגיח המוסר, מאמן ההיאבקות לשעבר, אורלנדו טורקו, ומסולקת מבית הספר לשלושה ימים תמימים. מה שנקרא expelled.

³ הציטוטים מ"לוליטה" לקוחים מתרגומה של דבורה שטיינהרט (הספרייה החדשה, 1986).

זה יכול היה להיות בכל שנה. אם בשנה שבה נכתב הרומן ואם כמעט שלושים שנה מאוחר יותר. אילו לוליטה, דולורס הייז, הנערה המתבגרת המפורסמת ביותר בדברי ימיה של איתקה, ניו יורק, היתה מבקרת בבית הספר הנ"ל בשנת 1984, למשל, סביר להניח שב-yearbook היתה תמונתה של Haze, Dolores, ניצבת שכם אל שכם לצד תמונתו של Hermony, Matan.

*

הפעם הראשונה שבה ביקרתי באיתקה היתה ב־1982. הפעם נמשך הביקור לא לילה אחד כי אם שבע־מאות לילה ולילה. שנתיים ימים פחות שבועיים: אני זוכר בדיוק. קשים הם חייו של נער מתבגר. הפלומה הכהה שמתגנבת מעל לקצות השפתיים ועד לנחיריים היא צרה צרורה: אסתטית ואתית.

חזרתי עכשיו וקראתי את פרק הזיכרונות שכתבה סיון בסקין על וילנה של אחרי המלחמה⁴, זיכרונותיה של מי שהקלטיקה גוננה עליה כגונן היונה על גוזליה. באיתקה, ניו יורק, בין השנים 1982 ו־1984, היתה הקלטיקה רחוקה כרחוק סקילה וּכְרִיפְדִּים מְמורֶק־אנד־מינדי. על מצב האדם הצעיר מ"ח בספטמבר 1982 בחטיבת הביניים דוויט אפשר אולי ללמוד מתוך הסיטואציה הבאה: מכיוון שהיה עלי לבחור בין שיעור מוזיקה רגיל לשיעור מקהלה, בחרתי במקהלה. זאת מאחר שלא ידעתי אנגלית ומשום מה הייתי סבור שהמילה choir פירושה "חינוך גופני". המקהלה ערכה אז חזרות לקראת הופעה גדולה ומכובדת, ערב שאליו הוזמנו הורים ומורים. יחד עם שני בנים נוספים מילאתי את תפקיד הבריטון. ההופעה כולה היתה מורכבת משיר אחד בלבד — שירו של כריסטופר קרוס מתוך הסרט "אתורו", בכיכובם של דדלי מור ולייזה מינלי. הבנות שבתפקידי הסופרן והאלט שרו If you get caught לפנייהן: I know it's crazy, but it's true. שורה נוספת ששרתי אז בקול המתחלף, שחודש אחד קודם לכן עוד שימש לשירת המפטיר בבית הכנסת בבאר־שבע: The best that you can do, the best that you can do — is fall in love.

היום כוללות שנות השמונים המוקדמות בעיקר פריטים לאספנים: וידאו קליפים ראשונים מ־MTV, אי.טי, מדונה, לארי בירד, להקת Men Without Hats, נעלי ריבוק, מכונות משחק וכמובן כוכבת סרטי הארוטיקה הרכה שנון

⁴ ראו "בלוז לקצה הזנב", "הו!" 5, עמ' 27.

טוויד. טראש לכל הדעות. אבל בעבורי זו היתה מתקפה רב־חושית. ההוויה היתה הוויית פֶק־מן.

*

את "לוליטה" קראתי לראשונה בתרגומה של דבורה שטיינהרט, אבל בעברית הוא נראה לי כרומן שעלילתו מתרחשת בעולם בדוי לחלוטין. רק כשקראתי את הספר באנגלית, כמה שנים מאוחר יותר, קמו וחוללו לעיני המדשאות, אשדות המים, האגם, הסירות, העצים שעליהם מדממים עם התקדש מרחשוון. באנגלית קראתי פתאום רומן על המקום שבו התהלכתי על קצות האצבעות במשך שנתיים. צריך להבין: הייתי מוקף בעיקר בכנים שלימים יהיו "זאבים בודדים ואנשים משכמם ומעלה", עם לב נערי וחולצות גולף, ובכנות בלונדיניות בצבעי פסטל־תות, שתגדלנה ותהיינה מזכירות נהדרות, כפי שכה היטיב נבוקוב לתאר את הסובבים אותי. מהזאבים הבודדים התייראתי. נערות הפסטל־תות שברו את לבי.

הבזו והסלידה ב"לוליטה" חורכים את הדפים. נבוקוב היה תושב איתקה של אודיסאוס, וכל היתר היו תושביה של איתקה, ניו־יורק. באיזו חדווה הוא מגלגל את המילה waterproof! ו"לוליטה", איך נגיד? "לוליטה" היה הנקמה שלי.

*

"הי. החיים לקחו אותי רחוק מאיתקה, עד לא מזמן. למדתי במכללה בסטילווטר, אוקלהומה (אל תשאלו). אחרי סיום הלימודים התחלתי לעבוד עבור חברות כימיות ופטר־כימיות. התגוררתי במקומות אקזוטיים כמו מערב טקסס ומרכזה, דרום־מערב לואיזיאנה, מרכז אוקלהומה ועכשיו בצפון אילינוי. כיום אני גר בבית גדול במרחק של כשעה נסיעה משיקגו, עם אשתי, בתי, חתני, נכדה בת שנתיים (הנכד השני בדרך), שני חתולים, שני כלבים וחמישה ברווזים ששטים באגם הקטן שמאחורי הבית. אנחנו גאים בכך שלנו שמשרת בצבא במוסול, עיראק. כמו שאתם יכולים לתאר לעצמכם, אין רגע אחד דל אצלנו בבית. בזמן האחרון אני עובד כמנהל הבטיחות והביטחון במפעל כימי גדול⁵. (ראס פרכטל, Prechtl)

"אחרי בית ספר התגייסתי לצי, ובמשך ארבע שנים וחצי עבדתי בתור מפעיל דוודים. במלחמת המפרץ שיפתי שישה חודשים. אחר כך חזרתי לכמה

⁵ ציטוט זה ואלה שאחריו לקוחים מאתר הכנס של עשרים שנה למחזור 1987 של Ithaca High School.

שנים לחווה ועברתי בגיזום עצים מעל קווי השמל. עכשיו אני עובד בכור החימום של קורנל, ואחראי למים החמים והקרים. ב-1999 התחתנתי, ובתי נולדה ב-2000. עכשיו אני בונה מכונית מרוץ, ובעיקר מחפש שקט ושלווה." (קלי מרטין, Martin)

"לא קרה הרבה מאז שעזבתי את בית הספר. ב-1992 הצטרפתי לצי חיל הים. שם פגשתי את מי שיהיה בעלי והתחתנתי. נולדו לי שני בנים נפלאים, היום בני 12 ו-7. השתחררתי מהצי. עברתי לג'ורג'יה. אבא שלי חלה ולכן חזרתי הביתה לאיתקה." (שרה סזמטוביץ, Szematowitz)

*

ביוני 2007 נערכה פגישת מחזור של בוגרי Ithaca High School, מחזור 1987, בית הספר שאליו מן הסתם לא הגיעה דולורס הייז. שכן, תחת לחבוש את ספסלי בית הספר, כפי שמחייב החוק, יצאה דולורס למסע ברחבי ארצות הברית. גם אני לא הגעתי לבית הספר הזה. דולורס הייז מצאה עצמה בסופו של דבר בעיירה Coal Mount במערב וירג'יניה. אני – במקיף ו', באר-שבע. באתר האינטרנט שהוקם לקראת פגישת המחזור הצלחתי לראשונה לברר מה עלה בגורלם של כמה מהתלמידים שלמדו אתי בבית הספר. אז ככה: טוד פאולר, שאותו שנאתי שנאת נפש, הפך לנשיא חטיבת הברוקראז' בחברת תחנות רדיו בצפון קרוליינה. דבי היגינס, שעל מעלליה המיניים סיפרו גדולות ונצורות, התחתנה עם בחור משופם, ונולדו להם שני ילדים (היא צירפה תמונה). כריסטיין לילי, שהיתה אלופת מדינת ניו יורק בשחייה במאה ומאתיים יארד בסגנון חופשי, מתה. קתריין (קייטי) פֶּרֶדוֹם, שאותה דווקא חיבבתי, עובדת בסוכנות האמריקנית למדינות מתפתחות. בחיפוש בגוגל למדתי שהיא התעמתה עם הסנטורית הילרי רודהם קלינטון באיזה עניין של זכויות אדם. מי שהיה באותן שנתיים חברי הטוב ביותר, נער בשם רוברט דרייף, נהיה ברבות הימים יועץ לפרסום מקוון. הוא לא הגיע לכנס המחזור. גם תמונה הוא לא שלח. לפני שנתיים מצאתי איכשהו את כתובת המייל שלו וכתבתי לו ברכה לחג המולד. הוא ענה לי כך: "הי. באמת עבר הרבה זמן. נחמד לדעת שעוד זוכרים אותי. אני לא זוכר כמעט שום דבר מהימים ההם. אני מקווה שאתה בטוב."

אני דווקא זוכר.